

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Pojetí rozpadu rodiny z pohledu Chicagské
sociologické školy a současné sociologie**

Anna Kebrlová

Plzeň 2019

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra Sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

**Pojetí rozpadu rodiny z pohledu Chicagské sociologické
školy a současné sociologie**

Anna Kebrlová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Hynek JEŘÁBEK, CSc.

Katedra Sociologie

Fakulta Filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2019 .....

Poděkování

Ráda bych poděkovala prof. PhDr. Hynkovi Jeřábkovi, CSc. za poskytnutí cenných rad, věnovaný čas a trpělivost při vedení bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Family Disorganization ve významu Chicagské sociologické školy	8
1.1. Chicagská sociologická škola	8
1.2. Představení základních tezí Family Disorganization	9
1.2.1. Nejasné ideály moderní rodiny	9
1.2.2. Tři kořeny moderní rodiny	10
1.2.3. Konzervativní reformní programy	11
1.2.4. Radikální programy.....	12
1.2.5. Městské potřeby a rodinné mravy	13
1.3. Rozpad rodiny jako proces.....	13
1.4. Působení společenských sil na rozpad rodiny.....	15
1.5. Rozvod v městské komunitě	17
2. Pohled současné sociologie na rozpad rodiny	18
2.1. Problematika individualizace, emancipace ve spojení s rozvody	18
2.2. Rozvod v současnosti	22
2.3. Statistika rozvodovosti	23
2.4. Faktory ovlivňující rozvodovost	26
3. Srovnání pohledů chicagské školy a současné sociologie na faktory ovlivňující rozvodovost a příčiny rozvodu	28
Závěr.....	31
Seznam používané literatury.....	33
Resumé	36

Úvod

Cílem této bakalářské práce je zamyšlení se nad příčinami rozpadu rodiny, ať ve smyslu rozvodu nebo odejití ženy či muže ze vtahu, a nad faktory které toto ovlivňují. Uvedené téma je předmětem analýz, zkoumání a sociologických studií již od 19. století. Dle Ministerstva práce a sociálních věcí [2004] se rodina v sociologii ustanovila jako základní stavební jednotka s její integrační, ekonomickou, právní a psychologickou funkcí a rozvod je vnímán jako jev, který tyto funkce ohrožuje. V tomto smyslu je zajímavé sledovat především proměnu příčin rozvodovosti. Jak už záměr práce naznačuje, tyto příčiny nemusí být nahlíženy různými sociology v různých obdobích stejně, a takto vymezený záměr práce nám umožní pochopit, jakým způsobem se mění sociologická epistemologie a její předmět zájmu. Zaměřuji se především na příčiny a důsledky, na potvrzení podobných či jednotných znaků v přístupech a pohledu na tuto problematiku, jak z úhlu Chicagské sociologické školy, tak současné sociologie. Abych dokumentovala předpokládanou proměnu, pracovala jsem především s následujícími zdroji: *Family Disorganization* [1972], jedná se o významnou sociologickou monografii poskytující ucelený soubor myšlenek, tezí a výstupů ze studií vztahující se k problematice rozpadu rodiny v období Chicagské sociologické školy, a v oblasti současné sociologie jsem čerpala například z publikace *Riziková společnost* od německého sociologa Ulricha Becka [2004], který říká, že rostoucí modernizace s sebou nese více rizik a individualizace, která tak zapouští kořeny uvnitř rodiny. V neposlední řadě cituji z publikace *Sociologie* od současného sociologa Anthony Giddense [1999], především z přístupu k individualismu a modernity společnosti jako takové.

Pro potvrzení plošné významnosti tématu i v současné době, připojuji hodnocení míry rozvodovosti v evropských státech, a také pohled na stav v České republice. Ze statistických údajů získaných od Ministerstva spravedlnosti České republiky vyplývá, že se rozvodovost snižuje. V roce 2016 bylo rozvedeno 25 tisíc manželství, což je nejméně od roku 2000, a o 1,1 tisíce méně než v předchozím roce 2015.

Jako výzkumné otázky práce jsem si stanovila:

- a) Změnil se v průběhu téměř sta let od data publikace Mowrerovy knížky *Family Disorganization* pohled sociologie jako vědy na rozvod manželství?

- b) Liší se příčiny rozvodů a faktory mající vliv na rozvodovost v pojetí Chicagské školy a současné sociologie?

Bakalářská práce je rozdělena na tři základní kapitoly.

V první kapitole se zaměřuji na rozpad rodiny z pohledu Chicagské sociologické školy. Zde se věnuji podrobnějšímu seznámení se s Chicagskou školou jako sociologickým směrem, představuji základní teze *Family Disorganization*, popisují vývoj přístupu k procesům rozpadu rodiny, vliv sociálních sil v rámci rozpadu rodiny a v konečné části také přístup k rozvodu z pohledu *Family Disorganization [1972]*.

Ve druhé kapitole se soustředím na rozpad rodiny z pohledu současné sociologie. Blíže se zde věnuji problematice individualizace a emancipace ve spojení s rozvody, konkrétním aspektům rozpadu rodiny, faktorům ovlivňující rozvodovost a současně se zaměřuji na pojmenování příčin a důsledků rozvodovosti v současnosti, a zmiňuji i statistiky rozvodovosti.

V poslední kapitole se pokouším srovnat pohledy Chicagské školy a současné sociologie, jak na faktory ovlivňující rozvodovost, tak i na příčiny rozvodů.

1. Family Disorganization ve významu Chicagské sociologické školy

1.1. Chicagská sociologická škola

Chicagská sociologická škola je myšlenkový směr, který se zformoval na univerzitě v Chicagu ve 20. a 30. letech 20. století. Za nejrozšířenější význam chicagské školy se zdůrazňuje úzké propojení empirického výzkumu s teoretickými východisky, také jako první začala rozvíjet kolektivní pojetí sociálního výzkumu.

Rozvíjely se zde statistické metody - biografické metody, analýza osobních dokumentů a metody pozorování. Chicagská škola se zabývala tématy moderní sociologie, a jejich rozvíjejících se směrů, do kterých můžeme zařadit například sociologii města, sociologii ekologie, sociologii rodiny, sociologii organizace, nebo také teorie sociální změny a sociální psychologii v podobě symbolického interakcionismu.

Chicagská sociologická škola je obvykle charakterizována studiem prostředí, etnografií čtvrtí, zúčastněným pozorování a analýzou životních příběhů [Jeřábek, Remr (eds.) 1993] a v tomto smyslu problematika rozvodu jako jedno z dílčích témat empirických výzkumů spíše stála na okraji pozornosti této školy a je v úzkém vztahu především s prací Williama Isaaca Thomase. Ten byl představitelem první generace chicagských sociologů, byl jedním z prvních, který získal doktorát ze sociologie na Chicagské univerzitě, v letech 1893 - 1895. Nejdříve zpracoval disertaci, později knihu s názvem *Sex a společnost: sociálně psychologické studie sexu*, která byla v USA vydána v roce 1907. Za zmínku také stojí autor Florian Znaniecki, který je spoluautorem Thomasova díla *Polský sedlák* [Jeřábek 2013, 34 - 35].

Dalším významným sociologem byl Ernest Russell Mowrer, jeho nejvýznamnější publikace nese název *Family Disorganization: An Introduction to a Sociological Analysis* [Northwestern University 2019].

1.2. Představení základních tezí Family Disorganization

1.2.1. Nejasné ideály moderní rodiny

Mowrer [1972] chápe rodinu jako skupinu osob, kteří žijí ve vzájemné blízkosti, vytvářející si své vlastní postoje a ideály, které tato skupina blízkých osob uznává. Každá rodina si vytváří své vlastní zájmy a společně na těchto zájmech spolupracují. To vytváří v rodině pocit sounáležitosti. Rodina si utváří svoji hrdost, předsudky a přísloví, které jsou srozumitelné pro všechny členy této organizace. Rodina si vytváří také své vlastní zájmy, které dělají rodinu spolupracující jednotkou. To vytváří v rodině pocit určité sounáležitosti. Zřízením rodiny je potřeba neopomenout proces budování postojů, se kterými budou všichni členové této jednotky souhlasit. Jen tak může dojít v rodině ke vzájemným interakcím, ve kterých dojde ke soudržnosti všech jejích členů [Mowrer 1972, 3-4 [1927]].

Mowrer dále zmiňuje stále se více projevující formy dezorganizace, se kterými souvisejí zcela nové koncepty rodiny. Ty jsou však pro společnost nepochopitelné a nedefinované. Část společnosti bojuje proti novým pravidlům rodiny a ideálům, jiná část je zase naopak otevřenější a dává větší prostor zcela nové rodině jako instituci, ve které se odehrává jakési organizované vyjádření hodnot a postojů [Mowrer 1972, 3 [1927]].

Dezorganizace rodiny je pak tedy přímou a přirozenou manifestací změn v pojetí rodiny. Tyto hodnoty a postoje se ale značně liší od hodnot a postojů v patriarchální rodině v minulosti. Narůstající individualismus autor spojuje s novým termínem ideálu demokratické organizace rodiny, kdy právě dochází k nahrazení patriarchální dominance rovností muže a ženy, tedy manžela a manželky. K rozvíjení ideálu demokratické rodiny přispěla průmyslová revoluce, se kterou přišla bezesporu rostoucí a skutečná ekonomická nezávislost žen. [Mowrer 1972, 5 - 6 [1927]].

Dopady průmyslové revoluce tak umožňovaly větší mobilitu, lidé byli rázem osvobozeni od neustálé a všudypřítomné kontroly svého okolí a místní komunity. Průmyslovou revolucí tak můžeme považovat za výsledek vzpoury proti starým ideálům rodinného života a jeho uspořádání ze stran jednotlivců. Nově se objevuje tendence vstupovat do manželství individualističtějšími liniemi [Mowrer 1972, 6-7 [1927]].

Ke shodným závěrům dospívají i Thomas a Znaniecki [1958], kteří potvrzují, že díky uplatňování ideálu demokratické organizace rodiny, může jedinec odmítnout tradiční definici rodiny, kvůli které buď nevstoupí do manželského vztahu (i když by podle sociálních pravidel měl být vytvořen), nebo ukončí již existující manželský svazek. Hlavní příčiny opět shledává obdobně jako Mowrer v narůstajícím vlivu individualismu, který vytvářejí nové postoje z pohledu rodiny, neslučitelné se základními podmínkami manželského života. Manželský vztah tak ztrácí institucionální význam. Za další podstatný ovlivňující faktor vedle individualismu je považován vliv rostoucího přistěhovalectví ve společnosti [Thomas, Znaniecki 1958, 1705-1707].

1.2.2. Tři kořeny moderní rodiny

Rodinná dezorganizace pak představuje proces, ve kterém se ambice a ideály jednotlivých členů rozcházejí, a tak se rodinný komplex rozpadá. Důvodem rodinné dezorganizace 20. století je především velké hnutí k individualizované společnosti, která charakterizovala západní civilizaci. Individualizace však byla nejsilnější ve městech, kde existuje větší možnost uniknout zvykům, které mají na vesnicích vyšší hodnotu. Hnutí bylo zasaženo průmyslem, vzděláním, sociální organizací a především rodinou, jehož cílem bylo osvobození jednotlivců od předchozího a bezpodmínečného podrobení se tradiční skupině. Rozpad rodiny je jen zlomkem výsledků, vycházejících z reformace, romantického hnutí a průmyslové revoluce. Členové rodiny ve 20. století potlačovali své individuální přání. V případě vyslovení jakéhokoli přání, by tak byla funkce rodiny ohrožena a vyjadřovala určitou tendenci k narušení manželského svazku. Desorganizace rodiny je v současné podobě, tak jak ji známe, procesem přímým a přirozeným, projevující změnu v konceptu pojetí rodiny. Změna konceptu byla ovlivněna individualizací a následnou emancipací [Mowrer 1972, 4-6 [1927]].

Rodinný život naznačuje přetrvávající tlak starých sociálních vzorců. To nazval profesor Ogburn kulturním zpožděním, které vede ke znepokojení jedinců, kteří shledávají špatné opatření v realizaci svých přání. Taková znepokojení se nazývají sociální nepokoje a představují rozpad starého řádu a přípravu na řád nový. K nahrazení nového řádu starým, je zapotřebí experimentování, které klade důraz na individuální úsilí. Výsledkem je dosažení hlubokých změn v sociálních institucích [Mowrer 1972, 7 [1927]].

1.2.3. Konzervativní reformní programy

Cílem reformních programů je zabránění stále narůstajícímu problému s rozpadem rodin. Jedná se o experimenty v rodinných vztazích, které se snaží reagovat na rozpadající se staré ideály rodiny a nespokojenost s rodinnou morálkou. Mowrer [1972] popisuje různé typy reformních programů, výsledkem konzervativních reforem je tendence, na jedné straně oživit staré rodinné formy rodiny, nebo naopak, na straně druhé opustit od těchto starých forem a začít respektovat formy nové. Konzervativní programy podporují experimentování v nových formách rodinného uspořádání. První tyto programy se obvykle vracely ke starým formám rodin, ve kterých se kladla důležitost na tradice a zvyky, příkladem mohou být sepsaná pravidla a doporučení pro ženy a muže. Doporučení sepsal právník pan McGee, pracující ve společnosti právní pomoci. Doporučení pro ženy jsou: 1. nebuďte extravagantní, 2. udržujte domov v čistotě, 3. nedovolte, aby se vaše osoba stala neatraktivní, 4. nepřijímejte pozornost od ostatních mužů, 5. nenechte se rozzlobit, 6. neztrácejte příliš času se svou matkou, 7. nepřijímejte rady od sousedů a nebuďte příliš ve stresu, 8. nepohrdejte svým manželem, 9. usmívejte se, dávejte pozor na malé věci, 10. buďte taktní, buďte ženami. Doporučení pro muže jsou: 1. buďte velkorysí podle svých možností, 2. nezasahujte ženám do domácích záležitostí, 3. buďte veselí, 4. buďte ohleduplní, 5. milujte svou ženu, 6. nepoužívejte nadávky, 7. založte si svůj vlastní domov, 8. nebuďte pronajímatelem, 9. kultivujte úhlednost a osobní čistotu, 10. buďte laskaví [Mowrer 1972, 10 [1927]].

Americké ministerstvo obchodu vydalo brožuru „jak vlastnit svůj domov“ - příručku pro perspektivní domov a šťastný rodinný život. Jiní reformátoři upozorňovali na to, že je důležitá jistá spolupráce mezi manželem a manželkou, další z reformátorů tvrdili, že je důležité vzdělání ve škole, morální výcvik, nebo větší důraz na náboženské vzdělání. Tyto faktory podle nich mohou zabránit nešťastnému manželství [Mowrer 1972, 10 [1927]].

Sociální pracovníci naopak zdůrazňovali důležitost oblékání ženy a její atraktivitu, díky které si může udržet zájmy manžela. V některých doporučeních na šťastné manželství hraje klíčovou roli jiný faktor, například je jako základ rodiny shledáván úklid domácnosti, romantická láska nebo víra v rodinu jako posvátnou instituci. Význam těchto programů usilujících o reformu spočívá v tom, že představují pokusy o reorganizaci rodiny a ukazují,

že životní podmínky prošly buďto úplnou změnou, nebo vyžadovaly opuštění starých koncepcí rodinného života [Mowrer 1972, 11 - 15 [1927]].

1.2.4. Radikální programy

Oproti těmto reformním snahám se zformoval alternativní proud koncipovaný Mowrerem jako radikální program, který vychází z feminizmu a eugeniky.

Hlavními zdroji radikálních programů jsou feminismus a eugenika. Feminismus je označením pro ženské hnutí usilující o zlepšení postavení žen ve všech oblastech společenského života. Zaměřuje se především na stejné politické a právní postavení žen, právo volit a zastávat úřad, snaží se o stejné vzdělávací a průmyslové příležitosti pro ženy. Uplatněním tohoto přístupu tak vznikají příležitosti pro placenou práci žen, a tím i narůstající možnost ekonomické nezávislosti ženy na muži a rodině [Mowrer 1972, 15 - 16 [1927]].

Představitelkou radikálních programů je například Meisel-Hess, která zastává názor, že ideální formou rodiny je trvale monogamní vztah. Postoj feministek k povaze rodinných vztahů lze považovat za nejúplnější vývoj feminizmu. Motivem manželství z pohledu feministky by měla být láska, erotická přitažlivost a empatie. Manželství by mělo pokračovat pouze tehdy, pokud jsou tyto předpoklady splněny. Feministky zdůrazňují sexuální potřeby jedince, včetně zážitků z porodu, a současně uznávají jen málo závazků vůči společnosti, jako základu rodinného života. Toto jsou jasné známky prostupujícího individualismu [Mowrer 1972, 17 [1927]].

Eugenika oproti feminizmu mnohem více využívá vědeckých údajů. Eugenisté vycházející z biologických studií dědičných charakteristik, rodinných historií degenerovaných rodin. Radikální eugenisté pohlížejí na rodinu jako na instituci, která je především určena pro tzv. chov lepší lidských osobnostních vlastností. V konečném důsledku pak přistupují k problému rodiny z pohledu zájmu společnosti, více než z pohledu zájmu jednotlivce a pokoušejí minimalizovat přístup individualismu v rodinách. Individualismus považují za jeden z faktorů, který je příčinou dezorganizace rodiny. Oba tyto zmiňované radikální programy představují snahu o nastavení pravidel a rodinných ideálů, které budou reagovat na moderní podmínky života [Mowrer 1972, 18 - 20 [1927]].

1.2.5. Městské potřeby a rodinné mravy

E. R. Mowrer upozorňuje, že z těchto reformních programů lze učinit tři závěry. Prvním závěrem je, že existuje velké množství nejasností v rodinné morálce. Druhý závěr vychází ze zmatku, který je výsledkem nespokojenosti se současnou rodinou a poslední závěr upozorňuje na to, že chybí shoda v ideálech rodinného života a jeho pojetí. Zmatek v rodinné morálce je do značné míry způsoben mobilitou městského života. Jedinci nejsou v kontaktu pouze s jednou skupinou, přecházejí z jedné skupiny do druhé a vzhledem k interakci, která mezi skupinami probíhá, si navzájem vyměňují svoje normy, hodnoty a pravidla dané skupiny. Dochází k přejímání morálky, která ve skupině je, a tím se jednotlivcům značně liší ideály rodinného života. [Mowrer 1972, 21 - 23 [1927]].

Zmiňované programy reformy mají společné prvky. Přestože se společnost rozděluje na dvě skupiny, jednu, která se opakovaně vrací k původním ideálům rodiny, a druhou naopak věřící v nové nastavení rodinných vztahů, mají obě tyto skupiny společný znak a to ten, že neztrácejí víru pro správnou cestu, správný model rodinného života. V tomto společném znaku se odrážejí i závěry zmiňované výše. [Mowrer 1972, 24 - 25 [1927]].

1.3. Rozpad rodiny jako proces

Statistiky rozpadu rodiny, tj. rozvodu a odloučení, zahrnovaly především měření parametrů těchto událostí tak, aby byly odhaleny 3 základní body: rozsah dezintegrace, historický trend a příčinné faktory. Uvedené parametry byly hodnoceny jako absolutní i poměrové ukazatele za období vždy daného kalendářního roku. Měření rozsahu a trendu zahrnovalo jednoduše počítání událostí definovaných v právních řádech států, obcí, nebo ve správním řízení soudů a sociálních agentur. Analýza příčinných faktorů závisela na sledovaných vlastnostech nebo attributech, které byly považovány za důležité. Analýzy byly založeny na attributech souvisejících s legislativními a právními procesy, jako je např. výběr právních příčin jako vysvětlující příčiny rozvodu, případně využívaly definice zdravých vztahů v rodině. Statistické metody významně přispívají k základnímu vysvětlení rozpadu rodiny. Statistiky pracují především s termínem jednatelce, ale nikde nepohlíží na rodinu jako na fungující organismus [Mowrer 1972, 127 - 128 [1927]].

Podle Ernest R. Mowrera tyto data tedy neposkytují popis dezorganizace rodiny jako procesu, pokud jde o jednotlivé reakce nebo interakce. Nezohledňují ani skutečnost, že rodina sama o sobě je měnícím se vztahem. Spíše se domnívají, že existuje jedna forma rodinné organizace, která je trvale uznaná a pevná. Uvedený přístup je popsán jako kategorická koncepce dezorganizace rodiny. Pro správné pochopení dezintegrace, která způsobuje rozpad rodiny je však nezbytné uznání změn ve vztazích mezi manželem a manželkou [Mowrer 1972, 128 - 130 [1927]].

Další přístupy pohlíží na rodinu jako na sociální instituci, tento typ přístupu používá historické materiály a antropologická data. Studie Westermarcka [1922] vnáší do přístupu důraz na biologické faktory ve vývoji organizace rodiny [Mowrer 1972, 133 [1927]]. Howard [1994] zase přichází s právními aspekty institucionální rodiny. Primárně se zabývá vývojem právního postavení rodinné instituce až k částečnému, i když ne úplnému, zanedbávání jejího sociálního postavení. Základem organizace rodiny je podle těchto studií spokojenost s pohlavním instinktem a péče o potomka [Mowrer 1972, 134 [1927]].

Antropologické a historické studie organizování rodiny ukazují, že struktura organizace rodiny prošla dlouhým vývojovým procesem, který je však od nejranějších dob kontinuální. Westermarck [1922] považoval tento proces za biologický, zatímco ve skutečnosti se jedná o proces tradiční. Dle Mowrera, Howard [1994] ocenil tento tradiční aspekt, i když organizaci rodiny pojal tak striktně, z právního hlediska, že přehlížel mnoho důležitých charakteristik [Mowrer 1972, 135 [1927]].

Přístup uvažující měnící se formy rodinné organizace slouží jako zdravá korekce původních předpokladů, že struktura rodinné organizace je neměnná a měla by být zachována ve své tradiční podobě. Neposkytuje však popis procesu přizpůsobení v rodinných vztazích. Pokud jde o antropologii a historii, jedná se spíše o popisy vývoje základních forem a vzorců organizace rodiny než o organizaci rodiny jako popis procesu přizpůsobení a přizpůsobení mezi manželem a manželkou [Mowrer 1972, 135 [1927]].

Tato druhá koncepce měnící se rodinné organizace vzešla z analýz filosofů a psychoanalytiků, kteří chápali organizaci rodiny jako členy. Důraz je kladen spíše na interakci mezi dítětem a rodičem než na manžela a manželku. Filosofický přístup nejlépe zastupuje paní Bosanquet [1906], která uznává rodinnou instituci založenou hlavně na

ekonomických zájmech. Základní charakteristikou organizace rodiny je podle této koncepce konflikt mezi stejnými pohlavími a přizpůsobením mezi opačným pulsem nejenže spojuje manžela a manželku dohromady, ale také svazuje syna k matce a dceru otci. Vztah mezi manželem a manželkou navíc představuje náhradu za dřívější vztah mezi dítětem a rodičem. Proces organizace rodiny je tedy procesem přizpůsobení, v němž člověk najde plnou spokojenost s jeho sexuálními tendencemi. Z filozofického i psychoanalytického hlediska spočívá základ organizace rodiny v uspokojení instinktivních impulsů [Mowrer 1972, 136 - 137 [1927]].

Studie organizace rodiny, ať antropologická, historická, filosofická nebo psychoanalytická, popisuje progresivně proces organizace rodiny nejprve jako vývoj měnících se vzorců ovlivněných biologickou evolucí, kulturní evolucí a nakonec procesem interakce mezi jednotlivými členy rodiny. Tato pozdější koncepce popisu procesu přináší pojem konfliktu, který zahrnuje rozpad rodiny [Mowrer 1972, 138 - 140 [1927]].

Organizace společnosti je tvořena vazbami mezi lidmi a proces organizace spočívá v budování těchto vztahů, naopak proces dezorganizace souvisí s jejich rozpadem. Jedná-li se o vazby mezi mužem a ženou a mezi rodiči a dětmi, mluvíme o rodinné organizaci. Thomas a Znaniecki [1958] popisují proces rozpadu rodiny implicitně a to tak, že příčiny všech podob rodinné dezorganizace je nutné hledat pod vlivem určitých nových hodnot, jako jsou: nové zdroje hedonistické spokojenosti, nové hodnoty marnosti, nové typy ekonomické organizace a nové formy sexuální přitažlivosti. Specifický fenomén rozpadu rodiny spočívá tak v definitivní úpravě postojů v rodinném systému pod vlivem nových hodnot, to, co bylo dříve vnímáno jako „my rodina“, nahrazuje vnímání „já ve smyslu naplnění přání jednotlivce“ [Mowrer 1972, 141 - 142 [1927]].

1.4. Působení společenských sil na rozpad rodiny

Historici nazývali společenskými silami události, které měli významný vliv na dezorganizaci rodiny. Označují se jako velká hnutí, mezi něž patří již zmiňovaný romantismus či individualismus. Tyto hnutí nejvíce vrcholí v průmyslové revoluci. Lichtenberger [1909], Calhoun [1917] a Cooley [1910] se věnují analýze těchto událostí. Lichtenberger upozorňuje především na ekonomický vývoj ve Spojených státech, který tak podle něj způsobuje zvýšení rozvodovosti. Na druhé straně Calhoun [1917] zdůrazňuje tok

moderní civilizace způsobující rozpad rodiny. Cooley [1910] vnáší do diskuze poznámku a upozorňuje především na individualismus a romantickou lásku. Individualismus vystupuje jako společenská síla, která se snaží o úplnou svobodu jednotlivce bez kteréhokoli sociálního omezení. Pro Thomase [1958] definice individualismu znamená schéma zaměřené na jedince, vytváření vlastních pojmů a určování vlastních norem chování [Mowrer 1972, 145 - 148 [1927]].

Individualismus, stejně tak jako demokracie, se odrážel v politických a ekonomických vztazích déle, než ve vztazích sociálních. Individualismus v politických vztazích znamená vytváření si nejvyššího možného stupně autonomie a svobodného rozhodování, které budou v souladu se sociální kontrolou. Individualismus v osobním životě by měl představovat prosazování sebe samotného s vlastními zájmy a přáními, který jedinec má [Mowrer 1972, 148 [1927]].

V důsledku průmyslové revoluce rodina změnila svoji ekonomickou základnu. Dříve byla role ženy v domácnosti pouze jako matka a manželka. Postupem průmyslové revoluce se ženy začaly emancipovat, a díky procesu urbanizace se ženy mohly osamostatnit a stát se ekonomicky nezávislé. Emancipace žen a jejich ekonomická nezávislost tak může narušit rodinný vztah vyšší mírou zaměstnanosti žen v pracovní sféře. Kromě nárůstu zaměstnanosti žen, došlo také k výraznému posunu od domácích a osobních služeb k jiným povoláním. S příchodem žen do pracovní sféry, ženy získávají status a prestiž, a touha po bezpečnosti se stala méně významnou. Tímto nejenom ekonomickým, ale i sociálním přesunem do jiné sféry života, jsou všechna přání žen uspokojena [Mowrer 1972, 149 - 151 [1927]].

Ze současného sociálního pojetí se stávají manželské vztahy prostředkem k dalšímu uspokojování intimních nebo sociálních požadavků. Podle Thomase se závislost ženy na muži nazývá „touhou po odpovědi“. Ženy si vybírají muže z hlediska emocí a náklonnosti. „Romantický komplex“ lze definovat jako soubor komplexních postojů a hodnot, a tento vztah považují za výlučně odpovědný. To, aby manželský vztah naplňoval tužby mezi partnery, tj. sexuální přitažlivost, je dále charakterizován pěti body. První bod apeluje na jediné a možné štěstí, které lze nalézt právě v manželství, druhý bod představuje ideální vztah, ve kterém hraje důležitou roli spřízněnost mezi partnery, třetí bod říká, že každý může najít svého ideálního partnera, čtvrtý bod zahrnuje „touhu po odpovědi“ jako jedinou

a vysoce idealizovanou a poslední bod vypichuje důležitost prvního setkání a vzájemných sympatií ve smyslu lásky na první pohled. Přístup k manželskému vztahu založenému na popsání bodech obsahuje jasné prvky individualismu a emancipace. Celý proces individualizace a emancipace tak následně umožňuje větší možnost experimentování a vyjednávání různých podob manželského vztahu podle vzoru, který partnerům vyhovuje, a navozuje mezi partnery pocit svobody [Mowrer 1972, 160 – 161 [1927]].

1.5. Rozvod v městské komunitě

Individualismus a emancipace byly novými trendy společnosti, které významně začaly ovlivňovat rodinná schémata, a následně vedly k rozpadu rodiny případně i k rozvodu. E. R. Mowrer sledoval určitý rozdíl v porozumění pojmu rodinná dezorganizace a rozvod. Rozpad rodiny neboli rodinnou dezorganizaci vnímá jako proces, při kterém se rodinná skupina rozpadá. Rozvodem pak podle E. R. Mowrera můžeme rozumět rozpuštění manželství, které bylo zákonem stvrzeno jako navždy rozpadlé. Rozvodem se také rozumí to, že rodina jako celek už nemá žádnou existenci, kterou dříve podporovaly postoje manžela a manželky. Znamená to, že zájmy a cíle jednotlivých členů rodiny, respektive manžela a manželky, se zcela rozcházejí a stávají se diferencovanými. Nalézt příčiny nebo faktory dezorganizace rodiny není dle autora jednoduché, jelikož studie, které se snaží popsat příčiny rozpadu rodiny přehlížejí lidské hledisko rozvodu a rozvod považují za „pouhé“ porušení právní smlouvy. A tak se autor zmiňuje, že je nezbytné opustit od formalit právního procesu, a nad jeho rámec se pokusit zjistit, co lze můžeme sledovat za přirozené příčiny rozpadu rodiny a jeho faktory, které ho bezpodmínečně ovlivňují [Mowrer 1972, 51 [1927]].

Výzkum, který byl realizován v Chicagu, poukazuje zejména na příčiny rozvodu, ale také na možné faktory ovlivňující rozpad rodiny. Mezi nejčastější příčinu, která byla zjištěna v roce 1919, patří opuštění¹ jednoho z páru [manželů], a číslo této příčiny šahá až k 3 044 tis. rozvedených. Mezi další příčiny, které se řadí na první místa, jsou po opuštění příčinou rozvodu: krutost, cizoložství a opilost. Opuštění dosahuje 50 % míry rozvodovosti, krutost, která se umístila na druhém místě činí míru rozvodovosti 27, 5 %, cizoložství neboli nevěra 12,7 %, a na posledním místě opilost, jehož míra rozvodovosti

---

¹ Opuštěním se rozumí odchod jednoho z partnerů ze společné domácnosti.

činí 6,1 %. Mezi méně časté vyskytující se příčiny rozvodu, patří spáchání trestného činu, impotence či neplodnost, bigamie, sebevražda. E. R. Mowrer dále také uvádí příčiny, které zahrnují dvě jednotlivé. Mezi ně se řadí krutost a opilost, dezerce neboli opuštění a krutost, krutost a cizoložství, dezerce a opilost, cizoložství a opilost, dezerce a cizoložství, dezerce a bigamie. K těmto uvedeným příčinám patří faktory, které mohou mít značný vliv přispívající k rozpadu rodiny. Hovoří se o faktorech, jako je například absence dětí nebo rozkoly manželů v názorech a postojích. Tyto faktory jsou zaznamenávány v 3/8 záznamů o rozvodech [Mowrer 1972, 58-61 [1927]].

Rozvod není jediný způsob toho, jak může docházet k dezorganizaci rodiny, avšak samotný proces rozpadu rodiny, tedy rozvod může být charakteristickým pouze pro určité třídy obyvatelstva. Lidé, kteří dosahují nižšího sociálního statusu, mohou mít omezený přístup k ekonomickým prostředkům, a tím nemají dostatek financí, které jsou spojené s náklady rozvodu. Omezení mohou být také některé skupiny, kteří vyznávají určitý druh náboženství. Tyto skupiny využívají jiného přístupu k ukončení nefungujícího manželství [Mowrer 1972; 88 [1927]].

2. Pohled současné sociologie na rozpad rodiny

Jak se dívá současná sociologie na rozpad rodiny? Ve srovnání s obdobím, kdy Mowrer psal své úvahy o rozpadu rodiny, došlo k výrazným změnám ve společnosti. V současnosti je běžné používání antikoncepčních pilulek, kdy žena získává maximální možnou kontrolu reprodukce, stále se rozšiřují nové formy partnerských vztahů typu singles, mingles a nesezdaných párů, častěji se vyskytují opakovaně uzavíraná manželství a s tím také související rozvody. Všechny tyto tendence a nové směry v partnerských vztazích mají jeden společný jmenovatel, který souvisí především s prohlubující se individualizací.

2.1. Problematika individualizace, emancipace ve spojení s rozvody

S individualizací společnosti, i tato instituce, která představuje právě rodinu, „utrpěla“ několik zásadních změn, o kterých se hovoří, jako např. krize nebo rozpad rodiny [Dudová, Vohlídalová 2005, 2]. Dle Giddense [1999] byla tradiční rodina především ekonomickou

jednotkou. Rodinu spojovala zemědělská výroba, která vyžadovala účast a práci všech jejích členů. Tradiční rodina se také vyznačovala neodmyslitelnou nerovností mezi muži a ženami. Ženy byly v Evropě majetkem svých mužů [Giddens 1999, 72].

Možný [2006] ve své knize zmiňuje 50. - 80. léta 20. století, která podle něj měla za důsledek sečtení a podtržení doby minulé a začátek zrání věku moderního. Začátek něčeho nového, počátek úplně jiné epochy. Rodina, která do té doby měla své centrální postavení ve společnosti, vystupovala se svou tradiční vnitřní harmonií, pevnou a neměnnou hierarchií a funkční uspořádaností, jako by vůbec neexistovala. Představa o rozkvétající, pevné rodině, která je složena z dvougenerační rodiny, manželského páru žijícím v rodinném domku na předměstí, se striktně, ale funkčně rozdělenými, vzájemně se doplňujícími rolmi muže a ženy, označovala za ideologický a utlačující koncept. V realitě je právě tato doba počátkem trendu ve snižování počtu dětí v rodině a zvyšujícími se rozvody [Možný 2006, 20-21].

K výrazným změnám v rodinném životě došlo však v první polovině 20. století. Důležitou příčinou těchto změn je požadavek lásky mezi manžely, který je podmínkou pro založení rodiny. Rodina nabývá formy, která je označována jako nukleární rodina. Důsledkem je baby boom, který nastal v 50. letech. Lidé vstupují do manželství velmi mladí a mají děti z lásky. Cílem takové rodiny je především zajistit dětem lásku a pozornost. Od 60. let 20. století se tento požadavek ještě více posiluje; je kladen důraz na to, že by spolu manželé měli zůstat, jen pokud se milují. Další příčinou je změna na pracovním trhu, kdy se zrovnoprávňují pozice se vstupem žen do zaměstnání [Dudová, Vohlídalová 2005, 2].

Cílem této podoby rodiny je individualizace jejích členů. Za jednu z nejdůležitějších funkcí rodiny byla v minulosti považována funkce ekonomická. Nová formát rodiny považuje za důležitější funkci emocionální. Rodina v této formě je svazkem mezi dvěma svobodnými individui, kteří se dohadují nad konkrétní podobou rodiny dle jejich uvážení. To bezesporu také zapříčiňuje vyšší rozvodovost, což má za důsledek právě legislativní a praktické změny, které v rodině nastaly. Chybí předem daný vzor, který by byl určujícím prvkem pro to, kdo jaké funkce má plnit, a odpověďmi pro otázky, co je to rodina, mateřství a otcovství. Manželství, které závisí pouze na emocích a na dohodě mezi partnery, je tak činí zranitelným a neudržitelným současně [Dudová, Vohlídalová 2005, 2].

O rodině lze v dnešní době mluvit jako o rodině nestabilní a neúplné. I když se o rodinném uspořádání v české společnosti mluví jako o ideálu, až polovina manželství končí rozvodem. V důsledku dochází k tomu, že si lidé v průběhu života vytváří více než jednu rodinu. K ohrožení manželství dnes dochází velmi snadno, důvodem může být například ideologie lásky, která je v dnešní době nejdůležitější podmínkou pro to, setrvat s partnerem/partnerkou. Rizika této ideologie lásky ale nastávají v momentě, kdy jednomu z páru ubývá lásky a zamilovanosti. V ten moment je manželství vysoce ohroženo, protože se buď partneři zamilovali do někoho jiného, nebo jim už jednoduše nemůže společné soužití vydržet, jelikož postrádají hlavní pouto vztahu, a to lásku. Dalšími riziky, které mohou ohrožovat rozvod manželství, jsou například příjmy a výdaje, které bývají často nevyrovnané. Nevyrovnanost vyplývá především z očekávání jiné životní dráhy u žen, než-li dráhy profesní. Jsou to právě ženy, které bývají na rodičovské dovolené než muži. Ženy tak po dobu zpravidla třech let přicházejí o svoji profesní kariéru a finančním podporovatelem rodiny je muž. Po tříleté pauze se žena vrací do zaměstnání a stále jsou na ni kladeny vyšší nároky než na muže. Oproti mužům, ženy vykonávají tzv. druhou směnu, při které svoji časovou investici rozdělují mezi práci ve svém zaměstnání, a dále svoje úsilí vynakládají do chodu domácnosti a péče o děti. Od manželů se zpravidla na oplátku očekává naplnění ženských emocionálních tužeb. V momentě, kdy jeden z partnerů neplní jakékoliv potřeby pro manželský vztah, či fungující nukleární rodinu, dochází mezi partnery ke konfliktu [Dudová, Hastrmanová 2007, 15].

Modernizované a individualizované společnosti velmi často čelí otázce sociální soudržnosti. Formy tradičního uspořádání sociálního života mizí, a je kladen stále větší důraz na individuum. Co stojí za tak zásadní transformací, která proměňuje významy rodiny, manželství a zvyšuje počet rozvodů? Lidé se vymezují vůči jasně definovaným rolím a sociálním pozicím, a stále více touží po svobodě [Dudová, Vohlídalová 2005, 1].

Individualizace zapouští kořeny uvnitř rodiny, na trhu práce a ve vzdělání. Emancipace žen se odráží ve změnách jejich postavení. Stupeň emancipace žen roste, ženy dostávají možnost zbavit se tíhy zabezpečení manželství a prací v domácnosti. Rodina se podle Becka [2004] stává místem, ve kterém jsou rozdílné ambice.

„Vzniká typ „dočasně sjednané rodiny“, v níž osamostatňující se individua vstupují až do odvolání do rozporného účelového svazku sloužícího k regulované emocionální výměně.“ [Beck 2004, 118]. Anthony Giddens [1992] v souvislosti s Beckovo tvrzením hovoří o tak zvaném „čistém vztahu“, který odráží proměny se stále více prostupující modernitou. Giddens tím má na mysli manželství, které již nesplňuje funkci ekonomickou, tedy že manželství již není ekonomickou nutností, především co se týče zabezpečení žen [Giddens 1992].

O teorii modernizaci a transformaci intimity se zmiňují také Vohlídalová, Maříková [2011]. Nestabilní manželství a kohabitace jsou považována za nedílnou součást moderních společností. Vymanění se pravidlům a neustálému tlaku institucí, jakými jsou například rodina, církve apod., jedince na jedné straně osvobozuje a individualizuje, paradoxně ho ale na straně druhé činí závislým na druhých lidech, kteří nastavují zrcadlo, a tím potvrzují jeho identitu. V západních společnostech je partnerský vztah právě považován za jeden z hlavních zdrojů vlastní identity a navzdory tomu je na častěji vztah kladen stále se zvyšující nárok. To je podle F. de Singly [1999] jednou z podstatných příčin rostoucí rozvodovosti a nárůstu rozchodů mezi nesezdanými partnery. Ve svazku mezi dvěma svobodnými individui byly dříve pojítkem vztahu „věci“ - majetek, dědictví. Dle [Giddens 1992] tyto „věci“ nahradily city a emoce, a skutečnost, že vztahy jsou založené pouze na emocích a na neustálém vyjednávání možné podoby vztahu, ho činí daleko více zranitelným a nestabilním. Van de Kaa [1987] uvádí teorii druhého demografického přechodu, společně s koncepcí tak zvané „tiché revoluce“. Autor na rozdíl od Singlyho a Giddense upozorňuje a dává do popředí svoji teorii na důležitost hodnotových a postojoyých faktorů. Změna hodnotového myšlení je zřetelnější spíše u mladších generací, oproti starším, jelikož mladší generace se přiklání k postmaterialistickým hodnotám, které kladou důraz na individualizaci a autonomii jedince. Proměna demografického chování populace poté ukazuje, že dochází k nárůstu mimomanželské plodnosti, rozvodovosti a k pluralizaci jak osobního, partnerského, tak i rodinného života [Vohlídalová, Maříková 2011, 4 - 5].

2.2. Rozvod v současnosti

Podle Možného [2006] se všechny právní úpravy zániku manželství pohybují mezi zákoníky, které uzavřené manželství považují za nezrušitelné - „dokud pár smrt nerozdělí“, a na straně druhé stojí právní úpravy, které považují rozvod či rozchod mezi partnery za soukromou věc a událost, která se stala a týká se jen jich samotných. Mezi těmito dvěma extrémy je řada zákonných pravidel, které za určitých podmínek považují manželství za nezrušitelné. O tom, zda manželství podmínky zrušení splňují, rozhoduje jen soud, který jako jediný má právo manželství zrušit [Možný 2006, 205].

V minulosti bylo manželství chápáno jako svátost v katolické církvi - „Co Bůh spojil, člověk nerozlučuje“. Za neplatné manželství se v té době mohlo prohlásit jen takové manželství, které bylo dosud nekonzumované, tedy mezi manžely nedošlo k souloži. Za neplatná manželství byla taky považována ta, ve kterých docházelo k jinému svazku manželskému, impotence muže, příbuzenství v přímé linii prvního stupně, biskupské svěcení nebo například zabití předešlého manžela. Od tolerančního patent, který byl vydán v roce 1781 a manželského patentu Josefa II. vydaného v roce 1793, získaly legitimitu i jiné církve s odlišným náboženstvím než pouze Římsko-katolická. Byly povoleny i smíšené sňatky párů, kteří byly různého náboženského vyznání. Na to muselo začít reagovat rodinné právo s regulací možného rozvodu. Nejjednodušší rozluku měli Židé. Rozluka mohla nastat po cizoložství nebo se manželé mohli rozejít po vzájemné dohodě. Evangelíci tato práva neměli, byla jim, ale povolena rozluka ze zákonných důvodů. Naproti tomu manželství katolíků bylo zásadně nerozlučitelné [Možný 2006, 206].

K legislativním změnám, ke kterým od založení Československa došlo v právní úpravě rozvodu, byla jeho velmi výrazná liberalizace. Postoj české společnosti k rozvodu dosáhl větší liberálnosti a tolerance, a tak v českém kontextu představuje rozvod a rozchod partnerů nejpřijatelnější řešení problémů, které jsou se svazkem manželským spojeny. Liberalizace přístupu k rozvodů sahá do 60. let 20. století. V roce 1990 se situace změnila. Rapidně začala klesat sňatkovost a s tím současně byl také zaznamenán počínající klesající trend rozvodovosti. Vývoj rozvodovosti je doložen statistikou popsanou v následující kapitole.

2.3. Statistika rozvodovosti

V roce 1990 vzniklo 90 953 manželství, v roce 2000 už číslo dosahovalo jen 55 321 a v roce 2010 bylo zaznamenáno pouhých 46 746 manželství. Z toho u 25 % mužů a 24 % žen se vyskytuje opakované manželství [Hasmanová Marhánková, Kreidl eds. 2012, 152 - 153].

Statistiky vypovídají, že v letech 2005 – 2010 rozvodovost stagnovala na celkové úrovni v rozmezí 47 - 50 %. Historické maximum, které je zaznamenáno v roce 2010 činí 50 % manželství, které skončilo rozvodem. Od roku 2012 se úroveň rozvodovosti snížila na 44 %. K manželstvím, která trvala více než 10 let se ještě přidávají manželské svazky, které trvaly v intervalu od 2 - 5 let. Tyto manželství stojí za dlouhodobým nárůstem rozvodovosti.

Z portálu Měsíčník Českého statistického úřadu stojí za zmínku především čísla, která nám například vypovídají o tom, co stojí za rozpadem rodiny, kdo častěji iniciuje rozvod, nebo také opakovaná, ale neúspěšná manželství. Jedná se o první pololetí roku 2013. V 64 % případů jsou to právě ženy, které podaly návrh na rozvod; 56 % rozvedených manželů mělo ve svém vztahu nezletilé dítě, v 6 % se rozpadla rodina, která měla 3 a více dětí. Jak už to u rozvodů bývá, rozvod postihuje nejen samotné rozvádějící se páry, ale hlavně jejich děti. Rozvody tak postihly celkem 12,3 tis. dětí. Nejvíce rozvodů je zaznamenáno v 5. a 6. roce trvání manželství. 18 % manželství se rozvedlo po společném soužití, které netrvalo ani 5 let. 7 % manželství se rozvedlo po svazku trvajícím 30 a více let. Pro 80 % mužů a 81 % žen to byl rozvod první, pro 2 % nejméně třetí. Průměrný věk u rozvedených mužů činí 43,3 roku, u rozvedených žen 40,4 roku. U 3/4 rozvodů byl za hlavní příčinu uveden rozdíl povah, názorů a zájmů [Měsíčník ČSÚ 2019].

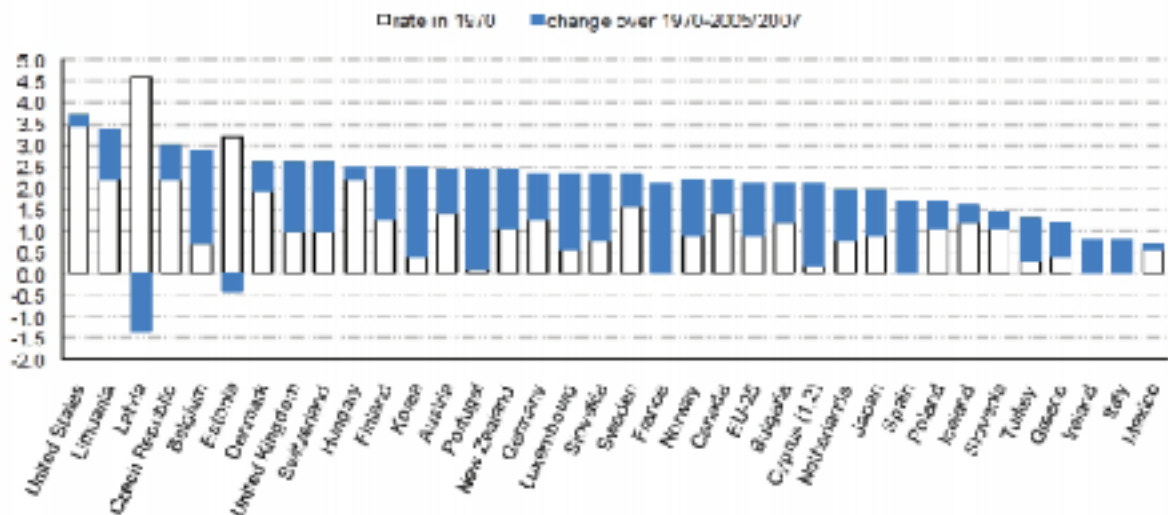
Ve všech zemích OECD² je možnost nechat se rozvést. Existující ale rozdíly na základě délce a povaze procesního řízení u rozvodu. V mnoha evropských zemích - Rakousko, Česká republika, Francie, Německo, Island, Irsko, Itálie, Norsko, Polsko, Slovenská republika, Španělsko, Švýcarsko a Velká Británie, jsou zavedené směrnice určující minimální délku doby, po kterou musí manželé žít odděleně. Po uplynutí takové doby, mohou být manželé následně rozvedeni.

---

² Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

Hrubé míry rozvodovosti se sice od roku 1970 zvýšily, neznamená to ale, že by měly významný vliv na průměrnou dobu trvání manželství. Průměrná délka manželství ve státech OECD je 12 let a tato průměrná délka se drží po době 25 let. Rakousko a USA mají průměrnou délku trvání manželství pod 10 let. Vysoká míra rozvodovosti se objevila před rokem 1989 v zemích východního bloku, kromě Polska. V SSSR byla tak vysoká míra rozvodovosti zapříčiněna benevolentním rozvodovým zákonodárstvím, nízkou religiozitou a malou vážností, která byla přikládána manželskému svazku. Po SSSR v ukazatelích rozvodovosti následovala Česká republika. Vyjma Spojeného království, měli státy v západní Evropě rozvodovost nižší, nehledě na několik zemí, v nichž nebyl rozvod legislativně umožněn. Po roce 1989 nenastaly již žádné podstatné změny a na rozdíl od dalších demografických jevů se rozvodovost drží na stejné úrovni. Rozvodovost na Východě je stále vyšší než na Západě [Klufová 2008, 140 - 142].

Obrázek 1.: Nárůst hrubých měr rozvodovosti 1970 – 2007 [zdroj: Klufová 2008 dle OECD Family Database]

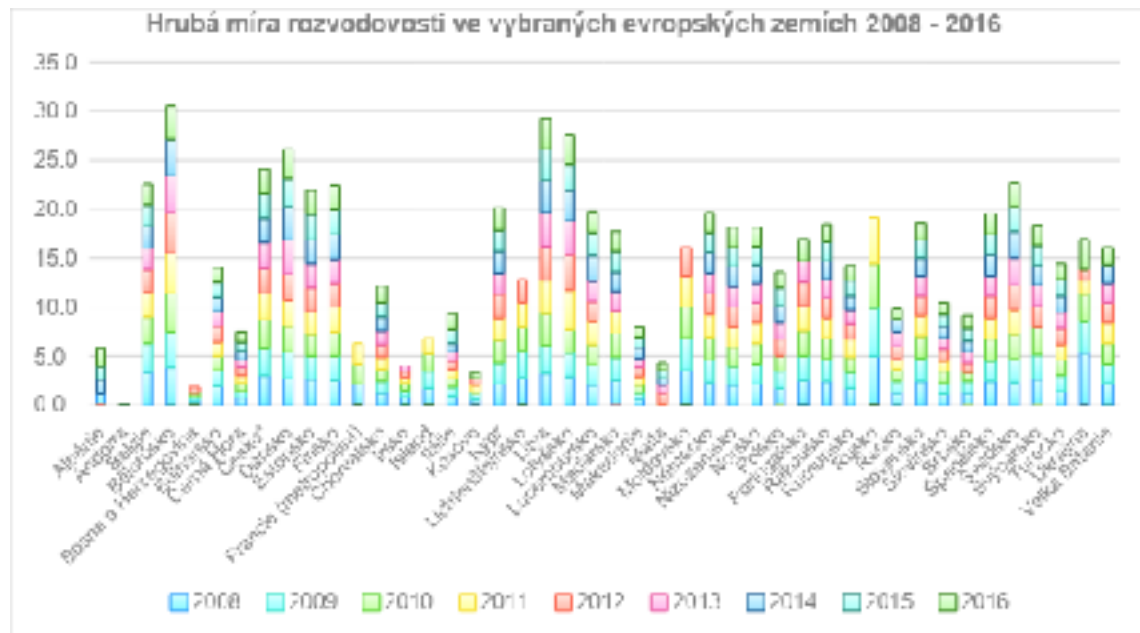
Hrubá míra rozvodovosti je nejjednodušší ukazatel rozvodovosti a je vypočítán jako počet rozvodů v kalendářním roce na jeden tisíc obyvatel. Hrubá míra rozvodovosti je ovlivněna nejen intenzitou rozvodovosti, ale i strukturou obyvatelstva podle rodinného stavu a věku [Český statistický úřad 2019].

Na obrázku 1. jsou znázorněny hrubé míry rozvodovosti a jejich změny v období 1970 - 2007. V tomto období se ve většině zemí rozvodovost zvýšila, kromě Estonska a Litvy [Klufová 2008, 142].

Pohled na hrubou míru rozvodovosti ve vybraných evropských zemích v dalších letech 2008 – 2016 dokládá Český statistický ústav v Demografické příručce 2017.

Graf č. 1: Hrubá míra rozvodovosti ve vybraných evropských státech

Zdroj: ČSÚ 2019, vlastní zpracování

Od 90. let 20.století jsou patrnější větší rozdíly mezi jednotlivými evropskými státy v indexu rozvodovosti. Z údajů jsou patrné dvě linie.

První linie má mírnější vzestup míry rozvodovosti. Do této skupiny patří Makedonie, Albánie, Rumunsko, Polsko, Srbsko, Kypr, Řecko či Itálie, lze tedy konstatovat, že jižní a jihovýchodní Evropa má celkově nižší hodnoty míry rozvodovosti v uvedeném období. V Itálii se hodnoty míry rozvodovosti drží na velmi nízké úrovni. Celkově patří Itálie ke státům s nejnižšími hodnotami míry rozvodovosti v Evropě. V Polsku je značná katolická populace, proto je míra rozvodovosti také nízká.

Druhá linie dosahuje vyšších hodnot hrubé míry rozvodovosti a řadíme sem většinu států Evropy. V sledovaném období 2008 - 2016 jsou hodnoty vyrovnané a nedochází k většímu nárůstu. Česko patří do zemí s vyššími hodnotami hrubé míry rozvodovosti, v roce

2008 připadalo 3 rozvody na 1000 obyvatel, směrem k roku 2016 tyto hodnoty mají klesající trend, což může souviset také se snižující se sňatkovostí. Nejvyšší míry rozvodovosti jsou patrné pro státy Lotyšsko, Bělorusko, Litva, jednou z nejčastějších příčin rozvodů je zde alkoholismus, který souvisí s velmi dobrou dostupností levného alkoholu a významným faktorem sehrává i nedobrá ekonomická situace v těchto státech [Belstat 2019].

2.4. Faktory ovlivňující rozvodovost

Od roku 1960 přibližně do roku 1990 se rozvodovost zvyšovala, následně s klesající sňatečností začala i rozvodovost klesat. V jakých oblastech tedy současná sociologie spatřuje příčiny rozpadu manželství? Mezi první zmínky příčiny rozpadu rodiny, patří zejména sňatkový trh, důsledkem kterého může dojít k nevhodnému manželskému spárování, ve kterém dochází k racionálnímu jednání aktérů [Becker, Landers, Michael 1977, ale viz Huber, Spitze 1980 in Hasmanová Marhánková, Kreidl [eds.] 2012, 146 - 147]. Sňatkový trh je tak možné chápat jako sociální prostor, který existuje v každé společnosti, v němž se páry setkávají, vzájemně oceňují, zároveň v něm dochází k vyřídování těchto párů. U těchto párů pak může docházet k potenciálnímu manželství [Možný 2006, 117]. Příčin souvisejících s přibýváním rozvodů je mnoho. Sociální změny můžeme například zaznamenat v rostoucí nezávislosti žen. Manželství tak ztrácí úlohu zabezpečení rodiny po ekonomické stránce. Giddens [1999] popisuje také rostoucí tendenci hodnotit manželství podle míry spokojenosti a osobního uspokojení. Zvyšující se počet rozvodů je tak zapříčiněn snahou k dosažení hodnotového a smysluplného vztahu. [Giddens 1999, 165].

White [1990] determinanty rozvodovosti dělí na dva faktory. Prvním faktorem jsou malostrukturální faktory, mezi něž se řadí například uvolnění legislativy rozvodu nebo nahrazení původních funkcí rodiny institucemi moderní společnosti. Druhý faktor je spojený s životním nebo také rodinným cyklem. Významným faktorem, který má vliv na rozvodovost, je také vnímána proměna genderových rolí. Zde můžeme uvést příklad G. S. Beckera [1977], který skrze teorii racionální volby uvádí, že v případě, kdy je očekávaný užitek z udržení manželství a setrvání v něm menší, nežli je očekávaný užitek z rozvodu, manželství se rozpadá. Jako další faktor, který může být ovlivňujícím pro zvyšování

rozvodovosti, Becker uvádí vyšší míru participace žen na trhu práce [Becker, Landes, Michael 1977].

Některé studie [Rogers 2004, Parashar 2006] však tuto Beckerovu hypotézu vyvracejí a naopak tvrdí, že čím vyšší je příjem žen, tím nižší je pravděpodobnost rozvodu. Věk je dalším faktorem ovlivňující rozvodovost. Čím vyšší vzdělání má muž, tím nižší je riziko rozvodu. U žen je to naopak. Důležitou roli ve faktoru vzdělání však hraje vzdělanostní heterogamie, vyskytující se u partnerů, kdy žena je vzdělanější než muž. V takovém případě se vyskytuje vyšší riziko rozvodu [Vohlídalová 2010, 49].

Do faktorů spojených s životním cyklem můžeme uvést opakované sňatky a přítomnost nevlastních dětí mezi novými partnery, tedy to, kdy jeden z partnerů nebo obava současně si do vztahu přivedou děti z bývalého manželství. To může být riziko zvyšující míru rozvodovosti [Heterington, Kelly 2003 in Vohlídalová 2010, 50]. Důsledky rozvodu jsou rozdílné jak pro ženy, tak pro muže. V modelu prvním, partneři a jejich děti tvoří rodinu a čerpají tak ze dvou příjmů, kdy žena vydělává méně než muž, a žena vedle své profesní dráhy, pečuje o děti a domácnost. Podstatná změna nastává tehdy, kdy dojde k rozvodu, a žena ze svého příjmu musí pokrýt všechny náklady, které dříve pokrývaly dva měsíční platy. V tomto modelu hraje pohlaví důležitou roli, především s ohledem nastavení pracovního trhu, kdy stále ještě platí, že řada stejných pracovních pozic obsazena ženami není ohodnocena stejným platem/mzdou jako u muže. V důsledku rozvodu se tedy rozvedené matky s dětmi stávají skupinou ohroženou nízkou životní úrovní, v některých případech i s rizikem chudoby. Naopak muži si po rozchodu dál udržují svoji pozici na pracovním trhu a získávají větší časový prostor pro vylepšení své profesní dráhy. Mohou tedy vynakládat více úsilí a času, a tak výrazněji investovat do své práce. Negativní důsledek rozvodu pro otce však bývá ten, že ztrácí kontakt se svými dětmi. I když bývá soudem nebo dohodou mezi partnery určen styk s dětmi, otcové už netvoří součást jejich každodenního života, a tak může docházet k rozvolňování vazeb mezi nimi [Dudová, Hastrmanová 2007, 15-16].

V současném pojetí dezorganizace rodiny jsou zdůrazňovány problémy porozvodové péče. To, jak jsou muži ochotni přispívat na materiální potřeby svých dětí, závisí na mnoha vnějších okolnostech. Určitou roli v tom také hraje to, kdo z partnerů inicioval rozchod a kdo rozchod zapříčinil. Důsledek, který v tom muže také sehrát roli je to, jak rozchod

probíhal. Všechny tyto okolnosti mají vliv na to, jak otcové k řešení této problematiky přistupují. Existují dvě roviny. První rovina je ta, kdy je soudem určeno placení výživného, druhou rovinou je to, zda otec dává dítěti nebo matce peníze dobrovolně navíc. Existují ovšem také situace, kdy matkou není umožňován kontakt otce s dítětem. V takovém případě matka neplní své povinnosti vůči otci, a tak ani otec následně neplní své povinnosti vůči matce. Další příspěvky, který jsou nad rámec povinného výživného, si otcové rozhodují sami. „Dobrovolný“ způsob ekonomické podpory, je typ finančního přispívání, ke kterému jsou otcové ochotnější přistoupit, jelikož otcové, i samy děti, mají větší možnost kontroly nad tím, jak bude s penězi vynaloženo [Dudová a Hastrmanová 2007, 23-24].

Po rozchodu se kontakt otec - dítě stává méně častým, jak už bylo poznamenáno výše. Setkání otce s dítětem pak trvá kratší dobu, než tomu bylo předtím. Na druhou stranu ale tyto setkání neprobíhají v přítomnosti matky. Otec musí zajistit veškeré potřeby svého dítěte sám, bez přítomnosti bývalé partnerky. Nejčastější setkávání otce s dítětem je stanoveno na víkend jednou za 14 dní, kdy se po otci vyžaduje zvláštní organizace takového víkendu. O dítě se otec musí postarat nejen z hlediska stravy, vhodného oblečení a zdravého spánku, ale někdy je postaven do výjimečné situace, kdy například dítě onemocní. Návštěva dítěte tedy znamená zvládnout a přizpůsobit se samotnému dítěti [Dudová, Hastrmanová 2007, 28-29].

3. Srovnání pohledů chicagské školy a současné sociologie na faktory ovlivňující rozvodovost a příčiny rozvodu

V následujících tabulkách jsou uvedeny zjištěné nejčastější faktory ovlivňující rozvodovosti (viz Tab. č. 1) a shledané nejčastější příčiny rozvodů jak z pohledu chicagské školy, tak z pohledu současné sociologie (viz Tab. č. 2). Pořadí příčin koresponduje s četností jejich identifikace v rámci statistických údajů uvedených jednak v Family Disorganization [Mowrer 1972] a dále ve statistikách [Český statistický úřad 2019].

Tab. č. 1: Nejčastější faktory rozvodovosti z pohledu Chicagské školy a současné sociologie

Nejčastější faktory rozvodovosti z pohledu	
Chicagské sociologické školy	Současné sociologie
Rostoucí individualizace	Individualizace
Rostoucí emancipace žen, vedoucí k feminismu a případně eugenice	Emancipace, ekonomická nezávislost ženy
Absence modelu rodinného života	Proměna genderových rolí
Absence dětí v rodině	Absence ideologie lásky
Rozkoly manželů v názorech a postojích	Délka trvání manželství

Tab. č. 2: Nejčastější příčiny rozvodů z pohledu Chicagské školy a současné sociologie

Nejčastější příčiny rozvodů z pohledu	
Chicagské sociologické školy	Současné sociologie
Opuštění jednoho z páru [manželů]	Rozdíl povah názorů a zájmů
Krutost	Nevěra
Cizoložství	Alkoholismus
Opilost	Nezájem o rodinu (opuštění rodiny)
Spáchání trestného činu	Spáchání trestného činu

Rozdíly ve zjištěných příčinách jsou pouze z pohledu četnosti výskytu jednotlivých příčin, kdy současnosti převládá příčina „rozdíl povah názorů a zájmů“. Toto může souviset jak s narůstajícím individualismem v rodinách, tak i s rostoucí mírou neochoty přizpůsobovat se druhému a respektovat rodinu jako instituci. Současně se jedná o nejčastější odůvodnění rozvodu rodiny, který probíhá po dohodě obou stran. Také Chicagská škola zmiňuje „rozkol manželů v názorech a postojích“, ale vnímá toto pouze jako faktor přispívající k rozpadu rodiny a ne jako samotnou příčinu. Lze konstatovat, že

shledané příčiny rozvodu jak z pohledu Chicagské školy, tak současné sociologie zůstávají velmi podobnými. Také faktory mající vliv na rozvodovost jsou z pohledu obou sociologických směrů velmi podobné.

Závěr

Ve své bakalářské práci se zabývám problematikou rozpadu rodiny z pohledu Chicagské sociologické školy a současné sociologie. Bakalářskou práci jsem koncipovala do třech základních kapitol. V prvních dvou kapitolách se věnuji podrobnějšímu popisu problematiky rozpadu rodiny z pohledu obou sociologických směrů, včetně popisu příčin a faktorů majících vliv na zvýšení rozvodovosti. Výstupy jsem následně shrnula ve třetí kapitole této bakalářské práce a pokusila jsem se srovnávat zjištěné.

Jako hlavní cíl bakalářské práce jsem si stanovila porovnat přístupy k rozpadu rodiny charakterizující smyšlení Chicagské sociologické školy prezentované publikací *Family Disorganization: An Introduction to a Sociological Analysis*, která byla vydána před 100 lety a přístupy současné sociologie. Pro naplnění tohoto cíle jsem hledala odpovědi na dvě zásadní otázky.

První otázkou je zda, se v průběhu téměř sta let od data vydání publikace Mowrerovy knížky *Family Disorganization* změnil pohled společnosti na rozvod manželství?

Na základě zjištěných údajů jsme nabyli dojmu, že pohledy Chicagské sociologické školy a současné sociologie jsou velmi podobné a jejich určitým pojítkem jsou procesy individualizace a emancipace. Příčiny související s oběma procesy se velmi často objevují jak ve studiích chicagské školy a ve studiích a výzkumech současné sociologie. Shodným prvkem tedy shledávám faktor individualismus, který limituje možnost fungování rodiny jako funkčního celku a významně se podílí na zvyšující se dezorganizaci a nestabilitě rodiny. Individualizaci společnosti také popisuje německý sociolog Ulrich Beck [1995]. Podle něj se individualizace stává procesem, který má dva protikladné aspekty. První aspekt je jevem pozitivním, jelikož jedinci umožňuje uniknutí či vyvázání z předem jasně daných a definovaných pravidel a povinností, a tím mu dává osobní svobodu v rozhodování. Druhý aspekt se soustřeďuje na proces individualizace, při kterém jedinec ztrácí vnitřní stabilitu a pevné zakotvení, a tak se jeho život stává v mnohých situacích složitějším [Beck, Gernsheim 1995]. Ze všech výchozích publikací, si v tomto ohledu troufám tvrdit, že větší liberalizace společnosti přispěla k vyšší míře rozvodovosti. O tom se však také zmiňoval Mowrer [1972].

Individualismus jako jeden z významných faktorů přispívajících k rozpadu rodiny vnímá jak Chicagská sociologická škola tak i současná sociologie. Ve vnímání chicagské školy je však apriori tento proces považován za „problém“ a v současné sociologii naopak jako jev normální a reflektující dnešní dobu. Z celkového pohledu zdůrazňuje Chicagská sociologická škola příčiny a faktory rozvodovosti společenské i celospolečenské, kdežto současná sociologie se více zaměřuje na individuální důvody rozpadu manželství.

Ve druhé otázce jsme se snažila zjistit, jak se liší příčiny rozvodů a faktory mající vliv na rozvodovost v pojetí Chicagské školy a současné sociologie, případně jaké mají shodné znaky?

Shledané příčiny rozvodu v současnosti zůstávají stejnými, či podobnými jako popisuje E. R. Mowrer v jeho knize *Family Disorganization*. Mezi nejčastější příčiny můžeme zařadit rozdíl povah a názorů, nevěru, alkoholismus, nalezení jiné/ho partnerky/partnera či spáchání trestného činu.

Výzkum vývoje rozvodovosti v letech 1960 – 2016 poukázal na to, že se pohled společnosti na problematiku rozvodovosti rozvolnil. Zásady rodiny a její zakotvení již není tak pevné a stabilní, jako bylo dříve.

Na základě čerpané literatury mohu potvrdit, že význam rodiny se stále mění, příčiny rozpadu rodiny a její možné důsledky však zůstávají stejné.

Seznam používané literatury

- Jeřábek, H., J., Remr, (eds.). 1993. *Klasické sociologické výzkumy*. Praha: Fakulta sociálních věd UK.
- Beck, U. 2004. *Riziková společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Beck, U., E., Beck - Gernsheim. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Becker, G. S., Landes, E. M., Michael, R. T. 1977. *An Economic Analysis of Marital Instability*. The Journal of Political Economy.
- Bosanquet, H. 1906. *The Family*. London: Macmillan
- Calhoun, A. W. 1917. *A Social History of the American Family from Colonial Times to the Present*. Norman: Arthur H. Clark Company.
- Cooley, Ch. H. 1910. *Social Organization: a Study of the Larger Mind*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Dudová, R., M. Vohlídalová. 2005. „Rodina a rodičovství v individualizované společnosti.“ *Gender a výzkum* 6 [1]: 1-3.
- Dudová, R., Š. Hastrmanová. 2007. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Giddens, A. 1992. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. 1999. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 595 s.
- Hasmanová Marhánková, J., M. Kreidl [eds.]. 2012. *Proměny partnerství: Životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Praha: SLON.
- Howard, G. E. 1994. *A History of Matrimonial Institutions: Chiefly in England and the United States*. United States: F.B. Rothman.
- Jeřábek, H.. 2013. „Chicagská sociologická škola a počátky Chicagské univerzity.“ *Historická sociologie* 2/2013.
- Klufová R. 2008. *Základy demografie*. University of South Bohemia in České Budějovice.

- Lichtenberger, J. P. 1909. *Divorce: a Study in Social Causation*. New York: Columbia University.
- Martin, S. P., Parashar, S. 2006. *Women's Changing Attitudes Toward Divorce, 1974–2002: Evidence for an Educational Crossover*. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 68, No. 1: 29–40.
- Mowrer, E. R. 1972. *Family disorganization: An Introduction to a Sociological Analysis*. New York: ARNO PRESS & The New York Times. ISBN 0-405-03873-9.
- Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Rogers, S. 2004. *Dollars, Dependency, and Divorce: Four Perspectives on the Role of Wife's Income*. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 66, No. 1: 59–74.
- Singly, F. 1999. *Sociologie současné rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál. 127 s.
- Van de Kaa, D. J. 1987. „Europe's second demographic transitions“. *Population Bulletin*, Vol. 42, No. 1: 1–59.
- Vohlídalová M., Hana Maříková. 2011. „Rozpady kohabitací, rozvody manželství: jiné a/ nebo stejné sociální fenomény?“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Ročník 12, číslo 2
- Vohlídalová, M. 2010. „Kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů?“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Ročník 12, číslo 2
- Westmarck E. 1922. *The History of Human Marriage*. New York: Allerton Book Company.
- William Isaac T., F. Znaniecki. 1958. *The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Dover publications.
- White, L. K. 1990. *Determinants of Divorce: A Review of Research in the Eighties*. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 52, No. 4: 904–912.

Internetové zdroje

- Belstat. 2019. „Marriages, divorces and crude marriage and divorce rates.“ [online]. [cit. 13. 8. 2019]. Dostupné z: http://www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistika/social-sector/demografiya_2/osnovnye-pokazateli-za-period-s-__-po-____gody_3/marriages-divorces-and-crude-marriage-and-divorce-rates/

Český statistický úřad. 2016. „Demografická ročenka České republiky - 2016.“ [online]. [cit. 2. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-ceske-republiky-2016>

Český statistický úřad. 2014. „Obrat v rozvodech.“ [online]. [cit. 12. 8. 2019]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/0b00225862>

Měsíčník Českého statistického úřadu. 2013. „Obrat v rozvodech“. [online]. [cit. 2. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.statistikaamy.cz/2014/02/obrat-v-rozvodech/>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2004. „Národní zpráva o rodině“. [online]. [cit. 22. 8]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf

Northwestern University. 2019. „Archivaland manuscript collections 2019.“ [online]. [cit. 6. 4. 2019]. Dostupné z: https://findingaids.library.northwestern.edu/agents/people/1113?fbclid=IwAR33x1WZCVPPpPgnE9_JswPewAHwRnQC6CHGSm9OcRrM-BM7j9_AnYEZ0Jc

Resumé

In this study I deal with the concept of dissolution of marriage from the viewpoints of the Chicago school of sociology and contemporary sociology. The goal is to compare the conclusions of the Chicago school of sociology as presented in *Family Disorganization: An Introduction to a Sociological Analysis*, which was published 100 years ago, with the conclusions of contemporary sociology.

This bachelor thesis only has a theoretical part, which is divided into three basic chapters. In the first chapter I focus on the dissolution of marriage for the point of view of the Chicago school of sociology. I describe the Chicago school of sociology as a sociological theory, present the basic theses of *Family Disorganization*, describe the evolution of how dissolution of marriage was approached by sociology, the effect of social forces on dissolution of marriage and describe how *Family Disorganization* approaches divorce. In the second chapter I look at dissolution of marriage through the lens of contemporary sociology. I focus on describing the concept of individualisation, emancipation in relation to divorce, specific aspects of dissolution of marriage and the factors that influence divorce rate. I also aim to identify the causes and consequences of current divorce rate and present divorce rate statistics. In the last chapter I attempt to compare the views of the Chicago school of sociology and contemporary sociology on both factors of divorce rate and causes of divorce.

As study questions I chose:

1. Have sociological views on divorce changed during the one hundred years since *Family Disorganization* published?
2. Are there any differences in how contemporary sociology views causes of divorce and factors that influence divorce rate, compared to the views of the Chicago school of sociology?

Based on the studied literature, I came to the conclusion that the views of the Chicago school of sociology and contemporary sociology are very similar, as both emphasize the processes of individualisation and emancipation. Individualism limits the ability of a family to work as a functional entity and significantly impacts the increasing disorganisation and instability of family. Contemporary sociology also finds the same

causes of divorce as E.R. Mowrer in *Family Disorganization*, those being differences in character and opinions, infidelity, alcoholism, finding a different partner or criminality. The meaning of family is ever changing, but the causes of divorce and its possible consequences stay the same.